

¹⁰ Рубан Т. С. Економічне стимулювання підвищення ефективності виробництва: – Автореф. дис... канд. економ. наук: 08.06.01. – Донецький державний технічний університет. – Донецьк, 2001. – С. 7.

¹¹ Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

¹² Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

¹³ Краткий психологический словарь / Под ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского. – М.: Изд-во политической литературы, 1985. – С. 124.

¹⁴ Перепелкина Н. В. Вказана праця. – С. 117.

¹⁵ Перепелкина Н. В. Вказана праця. – С. 133.

¹⁶ Перепелкина Н. В. Вказана праця. – С. 117.

¹⁷ Проект Трудового кодексу України. – [Електронний ресурс]. Режим доступу –http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=30947.

¹⁸ Проект Трудового кодексу України. – [Електронний ресурс]. Режим доступу –http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=30947

¹⁹ Кодифікація трудового законодавства України: Монографія / Хуторян Н. М., Лаврів О. Я., Вишневецька С. В. та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. М. Хуторян, д-ра юрид. наук, проф. М. І. Іншина, д-ра юрид. наук, проф. С. М. Прилипка, д-ра юрид. наук, проф. О. М. Ярошенка. – Харків: Вид-во «Фінн», 2009. – С. 118.

Резюме

Стаття присвячена вивченню збалансування інтересів сторін трудових відносин не як мети договірної регуляції вказаних відносин, а як орієнтира та базисної засади для держави при розробці нового Трудового кодексу України. Визначається сутність такого принципу та його основна спрямованість.

Ключові слова: сторони трудових відносин, регулювання трудових відносин, інтерес, договірне регулювання трудових відносин.

Резюме

Статья посвящена изучению сбалансирования интересов сторон трудовых отношений не как цели договорного регулирования указанных отношений, а как ориентира и базисного основания для государства при разработке нового Трудового кодекса Украины. Определяется сущность такого принципа и его основная направленность.

Ключевые слова: стороны трудовых отношений, регулирование трудовых отношений, интерес, договорное регулирование трудовых отношений.

Summary

The article is devoted to the analysis of balancing interests of labour relations parties as not as the purpose of contractual regulation the mentioned relations but as the guideline and basic priority for state with elaborating the new Labour code of Ukraine. The essence of this principle and its leading direction are determined.

Key words: labour contracting parties, the regulation of labour relations, the interest, contractual regulation of labour relations.

Отримано 5.07.2010

М. В. БОНДАРЄВА

Марія Володимирівна Бондарєва, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВОВІДНОШЕННЯ

Дослідження особливостей нотаріальних процесуальних правовідносин через розкриття їх мети, характеру, визначення місця в системі правовідносин, а також їх структури видається актуальним і важливим у світлі необхідності підвищення ефективності нотаріальної процедури, а також значимості такої процедури для охорони та захисту прав громадян. У цьому контексті важливою видається концепція, запропонована С. Я. Фурсою¹, згідно з якою до складу нотаріальних правовідносин як узагальнюючої структури входять серед інших і нотаріальні процесуальні відносини – «відносини, що безпосередньо стосуються вчинення нотаріального процесу»². Дійсно, особливість нотаріального процесуального правовідношення багато в чому зумовлена формою його практичної реалізації – *процедурою*, під якою традиційно розуміється встановлений офіційний порядок дій, виконання, обговорення³. У процедурі як формі існування процесуального правовідношення реалізується змістова частина його структури – права та обов'язки суб'єктів такого правовідношення, які діють певним чином у межах запропонованих їм законом або поведінкою інших учасників обставин. «Кожний юрисдикційний орган діє, застосовуючи права, у межах процедури (процесуальної фор-

ми), передбаченої для даного виду органів. Більш того, процесуальна форма притаманна діяльності і тих органів, які юрисдикційні функції на здійснюють»⁴.

У спеціальній літературі⁵ висловлюються різні точки зору стосовно розуміння понять «процес» та «процедура», а також їх співвідношення та характеру взаємного впливу. Так, на думку Т. Ю. Барішпольської, «процес... має розглядатися як видове поняття по відношенню до поняття «процедура»⁶, а в розвиток запропонованого підходу автор виділяє поряд з «цивільною охоронною процедурою» (фактичне уособлення цивільного процесу) також «цивільну регулятивну процедуру» і пропонує включити до її складу порядок укладення договорів, виконання окремих видів зобов'язань, нотаріальне посвідчення правочинів. Очевидно, що нотаріальна процедура щодо посвідчення правочинів відноситься автором до процедур регулятивного характеру, у порівнянні з якими процедури «охоронні» ототожнюються виключно з судовими юрисдикціями. Запропонований спосіб поділу юридичних процедур потребує, вважаю, наступних уточнень. Виходячи із способу тлумачення змісту термінів «охорона» і «захист»⁷, розглядати захист можна як приватний випадок охорони; або ж охорона може розцінюватися в якості умовної мети захисту. Таким чином ігнорування охоронної та правозахисної функції нотаріату є безпідставним, як і обмеження нотаріальної функції виключно регулятивною складовою, адже «нотаріат захищає інтереси, пов'язані із встановленням очевидних фактів та обставин, в той час як суд встановлює такі факти і обставини, існування яких не видається очевидним і потребує достатньо ґрунтовного аналізу доказів»⁸.

Отже, виходимо із обґрунтованості розмежування термінів «процес» і «процедура», і розділяємо думки тих вчених⁹, які конструктивні і змістовні характеристики процесуального правовідношення визнають такими, що в якості підстави його виникнення пропонують розглядати не конкретні життєві обставини, а *формально закріплені в нормах права моделі таких життєвих обставин*. Адже саме з модельним, а не реальним варіантом поведінки закон пов'язує настання юридичних наслідків. Такий підхід дозволяє врахувати всю різноманітність складних і не передбачуваних реалій життя, надати нормативного оформлення більшій колу суспільних відносин і відійти від зайвого намагання в кожному індивідуальному випадку правозастосування конкретизувати норму під ту чи іншу ситуацію. Даний підхід видається справедливим і для нотаріальних процесуальних правовідносин. Підтвердження такої думки знаходимо в С. Я. Фурси, яка зазначає, що для реальних дій суб'єктів узагальнюючим буде поняття «нотаріальний процес», а передбачений (*від себе додаю – ідеальний, модельний – авт.*) порядок вчинення нотаріальних дій вчена розглядає в якості процедури¹⁰. Настання юридичних наслідків пов'язується законодавцем ні з кожною індивідуальною конкретною життєвою обставиною, а з ідеальною, узагальненою на підставі аналізу найбільш типових життєвих обставин і формалізованою в праві, умовною схемою – моделлю, при співпадінні з якою реальна життєва обставина тягне за собою такі юридичні наслідки. Таким чином, виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин буде наслідком не безумовного звернення громадянина до нотаріуса, а результатом збігу в даній конкретній ситуації низки обставин, що є необхідними елементами правової моделі виникнення нотаріального процесуального правовідношення: дотримання порядку звернення, підвідомчость (територіальна та предметна) нотаріусу відповідної справи, наявність належним чином оформлених повноважень у представника, належність заявника тощо. В аспекті зазначеного підтримую професора С. Я. Фурсу, яка вказує на «виникнення нотаріальних правовідносин не лише через нормування їх відповідними статтями законодавства, а й через діяльність уповноважених і правомочних осіб»¹¹. При цьому набір таких необхідних елементів моделі, які в сукупності будуть породжувати наслідки, залежить від мети, яку переслідує заявник, звертаючись до органів нотаріату, і, в кінцевому результаті, від обраного провадження.

Формулювати поняття нотаріального процесуального правовідношення слід, очевидно, з врахуванням двох моментів: загальних характеристик будь-якого правовідношення, які розглядаються в теорії права, а також особливостей виникнення та розвитку саме процесуальних правовідношень як їх прийнято оцінювати в традиційних процесуальних галузях. Правовідношення визначається як суспільне відношення, врегульоване нормами права, зміст якого утворюють взаємні зв'язки суб'єктивних прав та юридичних обов'язків їх учасників¹², у якому відображуються воля держави і воля його учасників¹³, а виникнення та розвиток пов'язується з визначеними нормами права юридичними фактами¹⁴, серед яких вказується, зокрема, вирішення юридичної справи¹⁵. Необхідним при формулюванні дефініції нотаріального процесуального правовідношення є врахування його специфіки і місця в системі інших правовідносин. Підтримую той підхід в індивідуалізації певних груп правовідносин, коли в першу чергу враховується цільова спрямованість відповідного виду діяльності, змістом якої правовідношення фактично і є. Якщо погодитися з тим, що метою, тобто правовим результатом, на настання якого спрямоване будь-яке процесуальне правовідношення є вирішення юридичної справи, то не буде викликати заперечень твердження про спрямованість нотаріального процесуального правовідношення на вирішення справи нотаріальної, іншими словами – на вчинення нотаріального провадження. Отже, загальне поняття нотаріального процесуального правовідношення може бути сформульоване наступним чином: *врегульоване нормами нотаріального процесуального права суспільне відношення, яке виникає при вирішенні нотаріальної справи (вчиненні нотаріального провадження)*.

Що стосується моменту закінчення нотаріального процесуального правовідношення, то настання цього моменту може мати місце на різних стадіях процесу: від моменту вирішення питання про відкриття провадження, до етапу його вчинення. При цьому наявний безпосередній зв'язок між етапом розвитку процесуального правовідношення та перебігом процесу: виявлення ознак спірності правовідношення тягне відкла-

дення провадження з причин, визначених у Законі України «Про нотаріат» і, можливо, зупинення нотаріального провадження. При цьому не слід ототожнювати процесуальне правовідношення з провадженням у нотаріальній справі, про що вже говорилося вище, хоча, як відмічається в літературі¹⁶, припинення правовідношення є логічним результатом вчинення (закінчення) нотаріального провадження.

Ще один важливий аспект досліджуваної проблеми – специфічна структура нотаріального процесуального правовідношення. Суб'єктний склад учасників такого правовідношення передбачає обов'язковість участі в ньому нотаріуса або іншої особи, уповноваженої на вчинення нотаріальних проваджень. При цьому, суб'єктний склад досліджуваного правовідношення може змінюватися в процесі його розвитку і, як справедливо відмічає С. Я. Фурса, такі правовідношення є «складним явищем,.. Вони можуть розпочатися за заявою одних осіб і при їх вчиненні до нотаріального процесу можуть вступати з власної ініціативи інші особи»¹⁷, але «при цьому правовідношення зберігає свої риси і продовжує існувати в зміненому вигляді»¹⁸. Нотаріус, як особа, яка застосовує право, повинен визначити обсяг прав уповноважених осіб – заявників, і, в разі встановлення факту наявності такого права, – вчинити нотаріальну дію. Відповідно встановлення факту відсутності в заявника права тягне реалізацію кореспондуючого обов'язку нотаріусом – відмову у вчиненні нотаріального провадження. При цьому, як вже відмічалось, встановлення процесуальних фактів наявності або відсутності права в заявника здійснюється шляхом співвіднесення їх з відповідними правовими (процедурними) моделями обставин, зафіксованими в законодавстві. А специфіка встановлення фактів у нотаріальному процесі полягає в необхідності перевірки як існування фактів, з якими пов'язується можливість вчинення нотаріального провадження, так і відсутності фактів, які тягнуть відмову у вчиненні такого провадження¹⁹.

Зміст нотаріального процесуального правовідношення утворюють взаємопов'язані суб'єктивні процесуальні права та обов'язки осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних проваджень, осіб, які звернулися за вчиненням таких проваджень, а також осіб, які сприяють вчиненню нотаріального провадження. Слід відмітити відмінні ступені правової урегульованості комплексів прав та обов'язків учасників нотаріального процесуального правовідношення. Якщо правам та обов'язкам нотаріусів у Законі України «Про нотаріат» присвячені окремі статті з відповідними назвами, то перелік прав осіб, що беруть участь у нотаріальному провадженні не знайшов свого оформлення в названому Законі.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що нотаріальне процесуальне правовідношення характеризується певними особливостями, пов'язаними як з формою його реалізації – процедурною, так і з його специфічними метою та структурою.

¹ Фурса С. Я. Нотаріальний процес: теоретичні основи. – К.: Істина, 2002. – 320 с.

² Там само. – С. 131-135.

³ Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1991. – С. 749.

⁴ Чечот Д. М. Иск и исковые формы защиты права // Правоведение. – 1969. – № 4. – С. 76.

⁵ Фурса С. Я. Нотаріальний процес. – С. 33, 86-94; Лазарев Б. М. Понятие и виды управленческих процедур. Их роль в механизме государственного управления // Управленческие процедуры / Под ред. Б. М. Лазарева. – М., 1988. – С. 5; Остапчук Н. И. Нотариальная защита прав граждан на имущество, переходящее в порядке наследования. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. – С. 30-31; Рожкова М. А. Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения / Исслед. центр частного права. – М.: Статут, 2009. – С. 132; Калиниченко Т. Г. Правовая природа нотариальных процедур // Нотариальный вестник. – 2009. – № 7; Никитюк П. С. Наследственное право и наследственный процесс. – Кишинёв, 1973. – С. 164-165, 170; Масленникова Н. И. Гражданский процесс как форма социального управления. – Свердловск, 1989. – С. 53.

⁶ Баришпольская Т. Ю. Гражданские процесс и процедура: понятие, служебная роль, проблемы теории и практики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Томск, 1998. – С. 19-20.

⁷ Ожегов С. И. Словарь русского языка. – С. 418.

⁸ Чечот Д. М. Неисковые производства. – М.: Изд-во «Юрид. лит.», 1973. – С. 14-15.

⁹ Синайский В. И. Русское гражданское право. – М.: Статут, 2002. – С. 143; Якушев П. А. Юридические акты и поступки как основания правоотношений. – Владимир: ВГПУ, 2003. – С. 10; Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. – М.: Юрид. лит., 1958. – С. 4; Рожкова М. А. Юридические факты гражданского и процессуального права. – С. 132.

¹⁰ Фурса С. Я. Нотаріальний процес. – С. 90.

¹¹ Там само. – С. 125.

¹² Толстой Ю. К. К теории правоотношения. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1959. – С. 34.

¹³ Там само. – С. 26.

¹⁴ Чечина Н. А. Гражданские процессуальные правоотношения. – Л., 1962. – С. 54.

¹⁵ Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. – М.: Норма, 2008. – С. 57.

¹⁶ Рожкова М. А. Юридические факты гражданского и процессуального права. – С. 142.

¹⁷ Фурса С. Я. Нотаріальний процес. – С. 138-139.

¹⁸ Черехахин Б. Б. Правоприемство по советскому гражданскому праву. «Труды по гражданскому праву». – М.: Статут, 2001. – С. 310.

¹⁹ Калиниченко Т. Г. Правовая природа нотариальных процедур: теоретический аспект // Нотариальный вестник. – 2009. – № 6.

Резюме

У статті аналізуються особливості нотаріального процесуального правовідношення.
Ключові слова: нотаріальне процесуальне правовідношення, нотаріальний процес.

Резюме

В статье анализируются особенности нотариального процессуального правоотношения.
Ключевые слова: нотариальное процессуальное правоотношение, нотариальный процесс.

Summary

In article is analyzed some peculiarities of procedural legal relationship of notary action.
Key words: the peculiarity of procedural legal relationship, notary.

Отримано 11.05.2010

О. В. ДЕМ'ЯНОВА

Олена Вікторівна Дем'янова, кандидат юридичних наук, викладач Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИМОГ ДО РІШЕНЬ СУДУ В СВІТЛІ ПІДСТАВ ДЛЯ ЇХ ЗМІНИ АБО СКАСУВАННЯ ВИЩЕСТОЯЩИМИ ІНСТАНЦІЯМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Наслідком здійснення правосуддя в будь-якій цивільній справі є постановлення судових актів. У судових актах втілюється зміст правосуддя, робиться висновок про права та обов'язки осіб, що беруть участь у справі. Значення судових актів важко переоцінити. Але виконання судовими актами свого призначення є можливим тільки в тому випадку, коли вони втілюють в собі правосуддя. Тобто, щоб бути правосудним, судовий акт має відповідати певним вимогам.

Питання вимог, яким мають відповідати судові акти, досліджується в науці цивільного процесуального права, зокрема, у працях таких авторів, як Є. В. Васильовський, В. М. Жуйков, Я. П. Зейкан, Г. П. Тимченко, С. Я. Фурса, О. М. Шиманович, М. Й. Штефан. Однак, якість судових рішень є категорією складною та багатогранною, тому підлягає розгляду з різних позицій. Предметом цієї статті є встановлення вимог до рішень суду шляхом аналізу підстав для їх скасування або зміни вищестоящими інстанціями.

Окреслений напрямок дослідження визначається, перш за все, практичною його спрямованістю. Адже вимоги, за невиконання яких немає певних негативних наслідків, є декларативними і фактично нікчемними. Дотримання їх залежить тільки від бажання судді. Навпаки, ті риси судових актів, які є визначальними при вирішенні питання про їх скасування або зміну набувають першочергового значення в судовій практиці. Тому дослідження підстав для скасування або зміни рішень суду дозволить виявити ті їх ознаки, котрі на даний час відіграють роль індикатора правосудності, співставити їх із закріпленими в законі та запропонованими в літературі.

Згідно ст. 213 ЦПК України рішення має бути законним та обґрунтованим. Відповідно і скасуванню чи зміні підлягають рішення незаконні та необґрунтовані.

Звернемось до проявів необґрунтованості судових рішень.

У відповідності до ст. 309 ЦПК України необґрунтованість судового рішення проявляється через:

- 1) неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи;
- 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими;
- 3) невідповідність висновків суду обставинам справи.

Перша із наведених підстав є найбільш суперечливою та викликає дискусії в процесуальній науці¹, що зумовлено неоднозначністю регулювання процесу дослідження обставин справи на змагальних засадах. Правова сутність принципу, яким є вимога змагальності, проявляється у виконанні ролі основної ідеї, вихідного начала, типової риси, сутнісної властивості² відповідної галузі права. Отже, такі категорії як вимоги, що ставляться до судових актів, та підстави для їх скасування або зміни мають узгоджуватись із положеннями принципу змагальності.

Згідно з дією принципу змагальності кожна із сторін має доводити підстави своїх вимог та заперечень. Встановлення фактичних обставин справи перебуває в повній владі сторін і не залежить від суду. Сторони